

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ

MEVLANA'NIN HAYATI VE ŞEMS-İ TEBRİZİ'NİN GELMESİYLE HAYATA
BAKIŞ AÇISINDAKİ DEĞİŞİM

Hazırlayan
Pembegül ESER
1040210503
461

Danışman
Prof. Dr. Mustafa BAKTİR

OCAK 2017
KAYSERİ

ÖNSÖZ

'Gel, gel ne olursan ol yine gel
İster kafir, ister Mecusî, ister puta tapan ol, yine gel
Bizim dergahımız ümitsizlik dergahı değildir
Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel...'

Eserleri, fikirleri, yaşamı ve felsefesiyle dünya tarihine adını altın harflerle yazdırmış, çağları ve yüzyılları aşarak insanlığın aşk ikliminde zaman zaman güneş, zaman zaman bahar esintisi olmuş, zaman zaman ise bir yağmur damlası edasıyla yaşam kaynağı olmuş Mevlana Celaleddin-i Rumi...

Hazreti Mevlana'yı anlamak ve Şems-i Tebrizî Hazretleri ile aralarında geçen olayları incelemek manevi lezzetine ulaşabilmek için, bir nebze de olsa onların yaşamış olduğu manevi sınırların içerisine girmek lazımdır.

Beni bu çalışmama yönlendiren, gerektiğinde maddi ve manevi yardımı esirgemeyen beni daima sabırla kabul eden danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Mustafa BAKTİR'a teşekkürlerimi sunarım.

Pembegül ESER

GİRİŞ

İslam kültür ve medeniyet tarihinin ayrılmaz parçalarından biri olan tasavvuf bir düşünme, yaşama ve dünyayı algılama tarzıdır. Hz. Peygamber'le başlayan ve genel olarak İslami disiplinlerinden biri kabul edilen bu ilmin kendine mahsus bir seyir çizgisi vardır. Hz. Peygamber devrinde birçok dini, ilmi, siyasî, askeri faaliyetin merkezi Mescid-i Nebevi olduğu gibi İslami ilimler de bağımsız bir hüviyetten çok bütünlük arz ediyordu. Daha sonraki yüzyıllarda bu ilimler yavaş yavaş bağımsızlığını kazanmış kendilerine mahsus meseleler ve tartışmalarla birlikte müstakil binalara da sahip olmuşlardı.

Tasavvufi hayat ve düşüncenin tekke ve zaviye adıyla ekolleşmesi ve sistemleşmesi ise daha sonraki asırlarda olmuştur. Tasavvuf dünya görüşünün Osmanlı birliği ve sahası içinde daha sonra ortaya çıkardığı ve “yol, tarikat” adı verilen bütün kutsal-mistik kuruluşların temelinde “Ahi Örgütü”nün izlerini de unutmamak gerekir.

Tarihi kaynaklar, Türklerin Müslüman olması ve Anadolu'nun İslamlaşmasında derviş ve tarikat faaliyetlerini birinci sırada kaydederler.² XIII.yy'la birlikte tarih sahnesine çıkan tarikatlar daha önceki asırlarda yaşayan mutasavvıfların yazdığı eserler doğrultusunda amaçlarını belirlemiş ve geliştirmişlerdir. Bu amaçların belirlenmesinde tarikat piri kabul edilen isimlerin eserlerinin yanında sohbetleri de belirleyici olmuştur. Mesela; Mevlânâ'nın eserleri Mevleviyye tarikatının oluşumuna tesir ettiği gibi.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.XIII.YY'DA TASAVVUF KAVRAMI

1.2. TASAVVUF KAVRAMI

Tasavvuf kelimesinin kökü ile ilgili net bilgiler olmadığı gibi tarihi ile ilgili de bir birlik yoktur. Çünkü tasavvuf ruh hayatıdır. Buda şahıslara göre değişkenlik arz eder. Bu nedenle tasavvufu tarif edenler, kendi ruhi yaşayışlarını tarifini yapmışlardır. Mesela; Ma'ruf al-Kerhi (200/815): "Tasavvuf, hakikatleri almak, insanların ellerinde bulunan şeylerden ümit kesip yüz çevirmektir" şeklinde tarif ederken, Ebu Süleyman ad-Darani (235-849); "Tasavvuf odur ki, kul üzerinden gecen fiileri Hak'dan başka bir şey bilmez. Daima hak, ile beraberdir. Seri (251/865): "Tasavvuf güzel ahlaktır. Cüneyd (298/910): "Tasavvuf, Hakkın seni senden öldürmesi ve seni kendisi ile diriltmesidir." Ebu said Abul Hayr (440/1048): "Tasavvuf, kafanda ne varsa bırakman, olanı verme ve başına gelenden sızlanmamandır. "Ebu hafs an-Ney Saburı (270/883): "Tasavvuf tamamen edeptir. Her vaktin bir edebi ve her makamın bir edebi vardır. Kim vakitlerin edebine uyarsa büyük insanların mertebesine yükselir. Edebe uymayan insan yaklaşmak istediği yerden uzak kalır, kabul umduğu yerden kovulmuş olur. "Ebu'l-Hüseyn an -nuri (295/907): "Tasavvuf nefsin bütün isteklerini ve zevklerini terk etmektir. "Sumnun (297/909): "Senin eşyaya malik olman, bir şeyin sana malik olmamasıdır."⁸

Bütün bu ayrılıklara rağmen mutasavvıflar arasında müşterek bazı tabirler vardır.⁹ Bütün zikredilenler ilk mutasavvıfların tarifleridir. Sonradan vahdet-i vücud nazariyesine uygun tariflerde yapılmıştır. Vahdet-i Vücut'cu açıdan tasavvufun tarifi ise: "Tasavvuf, Allah'ı zati, isimleri ve sıfatları ile, bütün bu sıfatlar ve isimlerinin görünümüleri ile bilmek, ilmin gerçeklerini, gerçeklerin tek hakikate nasıl döneceğini bilmektir."¹⁰

⁸ ATEŞ, Süleyman, İslam Tasavvufu, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992 s. 10

Bana göre; bütün bu anlatılanlardan yola çıkıldığında tasavvufun tanımını şu şekilde belirtmek mümkündür: Tasavvuf özelde kişilerin ruhlarında derin izler bırakırken; genelde ise toplumu ahlaklı kılan temel etkenlerdendir. Bir yaşama, dünyayı algılama biçimidir. Bu yönüyle tasavvuf, kişilerin dışında, devletleri dahi etki alanı altına almıştır.

İlmin sınıflandırılması, ilim tarihinde pek önemli bir meseledir.¹¹ İşte tasavvuf İslam alimleri tarafından ilimlerin kısımları arasında sayılmaktadır. Ancak tasavvuf bir zahir ilmi değil, hal ilmidir. Bundan dolayı tasavvuf, kendi mensupları içinde bir hikmet ilmi sayılır.

Tasavvuf'un yukarıda belirtildiği şekilde tanımları verilip, felsefi ekol halini aldıktan sonra teşkilat halini aldı. Bu suretle tarikatlar meydana geldi. Her biri birer tarikat kurmuş olan büyük mistiklerin hayatları, ananeleri ve nesepleri tespit edildi. Böylece menakıp kitapları, silsilenameler ve tarikat eserleri vücuda geldi.¹²

İslam alemindeki tasavvuf cereyanı daima gittikçe artıp, İslam memleketlerin işgal etmiş ve süratle yayılmıştı. Gazali'den sonra ehl-i sünnet akideleri ile de pek iyi telif edilmiş. Bu cereyan XII. ve XIII. asırda İran, Orta Asya, Suriye, Mısır, Anadolu'da, hulusa bütün İslam sahalarında bir çok tekkeler vücuda getiriliyordu.¹³

Türklerin tasavvufla tanışmaları ise İslamiyetle tanışmaları ile aynı olmuştur. Türklerin tarih sahnesine çıkış ve dağılışı yeri olan Asya da ilk tasavvuf merkezi Horasan' dır. Zaten Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Horasan erenleri adı verilen tasavvufi eğitim almış gönül adamlarının çok büyük etkisi vardır. Buhara, Merv, Semerkant gibi merkezler hem bu tasavvuf ekolünün büyüyen geliştigi hem de fetih ruhun sahip alperenlerinin yetiştiği yerler olmuştur.

XII. ve XIII. yy' da tekkelerde yaşayan mutasavvıflar, vahdet telakkisini en geniş surette kucaklamıştır. Bağdat'taki Abbasi halifelerinin maddi ve manevi nüfuzu zaafa uğrayarak hakimiyet muhtelif sahalarda bir çok yerli emirler eline geçince, onların bazı sebeplerle tekkelere mutasavvıflara iltifat ve teveccüh göstermelerinden

2

²²¹¹ AYNİ, M. Ali, Tasavvuf Tarihi, Bayrak Matbaa, İstanbul, 2000.

¹² ÜLKEN, a.g.e., s.88.

¹³ YAYKUR, A., Tasavvuf Tarihi, (yayınevi yok), Ankara 1976, s.2

başka, kuvvetli bir siyasi merkezîyetin yokluğu ve memleketteki anarşi, ruhlarda tasavvuf ihtiyacını doğuruyordu. Sonraları; Haçlı harpleri, Moğol istilası gibi olayların görülmesi tekke ve şeyhlerin nüfuzunu artırmıştır, çünkü onlarla muzdarip insanlara en çok muhtaç oldukları anda, ruhi ve manevi asayiş ve sükunun temini üzerinde duruyordu.

Zaman içinde maddi ve manevi bir çok amillerin etkisiyle sufilik her tarafa yayılıyor, tekkeler ve tarikatlar devlet tarafından resmen tanınıyor ve hatta cismani sultanların üstünde bile mutasavvıfların manevi bir hakimiyeti vardı.

1.3. TASAVVUF MENŞELERİ

Tasavvufun birinci menşei olarak Kur'an görülüyor. Fakat İslam ilimleri ile uğraşan Garb alimlerinin büyük bir kısmı tasavvufa muhtelif menşe'ler göstermektedir. Mesela bunlardan İran menşei, Hint menşei, yeni Eflatuncu menşei Babil menşei hakkındaki fikirler uzun zamandan beri şark'la uğraşanları işgal etti. Bu muhtelif menşelerin İslam tasavvufu üzerinde iddia edildiği kadar büyük tesiri olmadığı asıl Kur'an menşe'inin ötekilerden kuvvetli olduğu söylenmiştir¹⁴

Bu eski tesirler şu şekilde gözden geçirebiliriz:

1.3.1. İran Menşei:

Bütün bu saydığımız tesirler içerisinde en çok bahsedilen tesir İran tesiridir. Bu anlayışı savunanlara göre tasavvuf; Araplar arasında doğmamıştır. İran İslamiyeti kabul ettikten sonra tasavvufun İranlılar arasında doğmuş olabileceği öne sürülmüştür. Zaman içerisinde aynı fikri, İslam felsefesi ile meşgul olanlardan Almanya'da Harten Delitsch, İran'da Brawn, Fransa'da Edgord Blacget, Ernet Renan da devam ettirmiştir.¹⁵ Bence belirtilen hataya pek çok araştırmacı görüldüğü gibi iştirak etmektedir. Çünkü İran mezhebi sayılan Şiilik ve aynı zamanda tasavvuf İran'a Araplar tarafından sokulmuştur. Tasavvuf menşei de İran da bir fikir hareketi olarak görülmüştür ve hatta önemli bir mutasavvıf olan Mevlânâ hayranlığı İran'da oldukça büyük boyuttadır.

³1.3.2. Hint Menşei:

Bu fikri ise daha çok Türk alimleri savunmaktadır. Hind'in felsefesi doktrinlerinin İslamiyete tesirinden bahsedilenlerden birisi olan Harzemli Ebu Reyhan-ı el-Biruni'dir.

¹⁴ ÜLKEN, a.g.e., s.88-90.

¹⁵ ÜLKEN, a.g.e., s.89.

¹⁶BENNECİ, Zühtü, Tasavvuf, İ.Ü.E.F.Yayımları, İstanbul, 1946, s.106.

1.4. TASAVVUFUN ANA KONULARI

1.4.1. TEVHİD: Sufiler, tevhidi bir tarife sığdıramamışlar, tevhidin üç anlam taşıdığını söylemişlerdir:

- a) Allah'ın, birliğini ve bir olduğunu söylemesidir.
- b) Allah'ın, insanda kendi birliğini söyleme gücünü yaratmasıdır
- c) İnsanın, Allah'ın bir olduğunu ve birliği hakkındaki hükmü bilmesidir.

1.4.2. VAHDET-İ VÜCUD: Tasavvuf ve irade bakımından olduğu gibi varlık bakımından da birliğin kabul edilmesidir. Bu mistisizmin son ve en mükemmel derecesidir. Vahdet-i vücud varlık birliği fikridir.

1.4.3. İNSAN: Tasavvufun asıl konusu insandır. Mutasavvıfların başlıca gayesi insan problemin mahiyetini çözmek, insanın yaradılışını, tekamülünü, ilgisinin mahiyetini ve akıbetini idrake çalışmaktır.

1.4.4. AHİRET HAYATI: Mutasavvıflara göre cennet Allah'ın rahmeti, cehennem de gazabıdır. Rahmet varlığın aynıdır. Varlık nurdur.

1.4.5 KERAMET: Bazı Salih kişilerin elinde meydana gelen olağan üstü şeye keramet denir. Bu olay peygamberlerde meydana gelirse mucize, ümmetinden birinde zuhur ederse keramet adını alır.

1.4.6 ZAHİRİ VE BATINI İLİM: Sufilere göre zahir ilim şariat ilmi, batıl ilim hakikat ildir biri çalışma ile elde edilir, öteki Allah'ın hidayetini ve lütfuna bağlıdır.

1.4.7 İBADET: Şeriata göre yapılan amellerdir. Mutasavvıflar ibadeti, cennet arzusu ve cehennem korkusu için değil hakikate ermek için yapmak gerektiğine inanırlar. İbadet yaptıklarını hatıra getirmeyi bile günah sayarlar, yapılan amelleri kendi bendi güçleri dahi duymamalıdır.

1.5. TASAVVUFUN TEKKE VE ZAVİYELERLE OLAN İLGİSİ

Tekkeler , dini tasavvufi bilgilerin verildiği halk eğitim merkezleri konumunda olduğundan eski Türk eğitimi için önemli bir kurum idi. Anadolu Selçukluları'ndan Osmanlı'nın son dönemlerine kadar eğitim kurumu olma özelliklerini korumuşlar, Türk kültürünün oluşmasında etkin rol oynamışlardır.

Tasavvufi hayatın başında bulunanlar genelde medrese tahsilini bitiren insanlardır. Bu nedenle tekke ile medrese arasında orta bir yol bulunmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. XIII. YY'DA KONYA HALKININ EĞİTİMİNDE ROL OYNAYAN ŞAHSİYETLERDEN HZ. MEVLÂNÂ'NIN ÖĞRETİSİ

2.1.1.MEVLÂNÂNIN HAYATI

Türk-İslam mütefekkeri ve mutasavvıfı Mevlânâ Celaleddin, bugün bir kısmı Afganistan sınırları içerisinde bulunan, Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Ahmet Eflaki'nin Manakibü'l-Ârifin adlı eserinde Mevlânâ'nın 6 Rebiü'l-evvel 604/30 EYLÜL 1207 tarihinde doğduğu rivayet edilirse de bu tarihten çok evvel doğduğu bazı kaynaklarca ifade edilir.Meselâ, Divan-ı Kebir adlı eserindeki bir gazelinde Mevlânâ altmış iki yaşında Tebrizli Şems'le ilk defa buluşup görüştüğünü belirtir(23 KASIM 1244).

Mevlânâ'nın babası, Belh'in ileri gelen bilginlerinden Hatip oğulları soyuna mensup Hüseyin Hatibi oğlu Bahaeddin Veled'tir.Annesi Belh emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun'dur.

Mevlânâ, şüphesiz İslam Dünyası'nın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden birisidir.O dönemde İslâm dünyasındaki fikri ve ilmi potansiyel, Mevlânâ'nın yetişmesini sağlamıştır.Maveraünnehir, Horasan, İran, Mısır, Suriye ve Irak gibi yerlerden çok sayıda fikir ve ilim adamları ile mutasavvıfların Anadolu'ya gelmesi, fikri ve kültürel ortamın çok hareketli olmasına sebep olmuştur.

2.1.1.2. BELH'TEN GÖÇ

Çeşitli kaynaklara göre 1212 veya 1213'te başlamıştır bu yolculuk. Bahâeddin Veled'in vaaz ve sohbetlerinin çevrede geniş yankılar uyandırması; diğer yandan kaynağını Yunan felsefesinden alan ve akla dayanan bir anlayış içinde bulunan âlimleri tenkit etmesi sonucunda Sultânü'l-Ulemâ ile Belh'in tanınmış filozoflarından Fahreddin Râzî'nin araları açılır. Bu anlaşmazlığa Sultan Alaaddin Muhammed Harezmsah'ın da dahil olması üzerine Bahâeddin Veled Belh'ten göç etmeye karar verir: Muhtemelen onu göçe sevk eden hususlardan biri de yaklaşan Moğol tehlikesini sezmiş olmasıdır. Nitekim onların Belh'i terkedişinden kısa bir süre sonra şehir Cengiz'in orduları tarafından yerle bir edilmiştir. Mevlânâ'nın bu yolculuğu, Mekke, Şam, Malatya, Erzincan, Akşehir ve nihayet Lârende'e kadar uzanır. Karaman'da Subaşı Emir Musâ'nın yaptırdığı medresede Bahâeddin Veled derslerine devam eder.

2.1.1.3. EVLİLİĞİ

Mevlânâ, 1226'da Karaman'da Belh'ten kendisi ile beraber göç eden Semerkandlı Hoca Şerafeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile evlenir. Bu evlilikten Sultan Veled ve

Aladdin dünyaya gelir. İkinci evliliğini Kerra Hatun ile yapmış ve Muzaffereddin, Emir Âlim Çelebi ve Melike Hatun isimli üç çocuğu olmuştur.

2.1.1.4. KONYA'YA YERLEŞMESİ

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat'ın, Bahaaddin Veled'in şöhretini duyup Konya'ya davet etmesi üzerine Bahaaddin Veled oğlu ile birlikte Konya'ya geldi, Sultan tarafından kendisine müderrislik verildi. 1231 yılında vefat etmesi üzerine yerine Mevlânâ Celâleddin-i Rumi müderrisliğe başladı.

2.1.1.5. MEVLÂNÂ CELALEDİN'LE TEBRİZLİ ŞEMS'İN BULUŞMASI

Şems Tebrizi Horasan'ın Bazer şehrinde Ali adlı bir dokumacının oğludur. Şems-i Tebrizi, Konya'ya 29 Kasım 1244 tarihinde gelmiştir. Şems'in, Mevlânâ üzerindeki etkisinin büyüklüğünü göstermek bakımından çeşitli rivayetler söylenmiştir. Şems Tebrizi Konya'ya gelmiştir. Günün birinde Mevlâna, etrafında bir çok öğrencilerle beraber medreseden çıkıp evine giderken, karşısına Şems-i Tebrizî çıkarak, Mevlânâ'nın bindiği merkebin yularını tutarak Mevlâna'ya:

- Bayezid mi büyüktür, yoksa Hazreti Muhammed mi? Diye sordu.

Mevlâna:

- Bu nasıl olur, elbette Hazreti Muhammed büyüktür.

Şems-i Tebrizî Mevlâna ile bu şekilde bir tanışma vesilesi buldu. Mevlâna bu zati ilk görüşte sevdi. Onunla bir müddet konuştuktan sonra Şems-i Tebrizi'yi Şeyh Salâhaddin Zerkübi'nin hücrelerine misafir etti. Mevlâna ile Şems altı ay kadar bir hücrede halvete girdiler. Halvet, Ahmed Yesevi'nin kurmuş olduğu Yesevilik tarikatında büyük bir önemi haizdi. Bundan anlaşıldığına göre Şems-i Tebrizî Yesevi tarikatının tasavvuf âlemine dalmış büyük müridlerinden birisi idi. Mevlânâ'nın şöhretini duyduğu için, onunla müşerref olmayı gaye edinmişti, Esasen Seyid Burhaneddin de, Mevlâna'ya onu haber vermişti. Yesevilik hem tasavvufu, hem de Hazreti Muhammed'in şeriat yolunu takip etmektedir. Mevlâna da hem mutasavvıf, hem de Hazreti Muhammed'in âşkıdır. İşte bu sebeble Yesevi olan mutasavvıf Şems-i Tebrizî ile Mevlânâ çabuk anlaşmışlardır. Derhal Yesevilikteki halvete girmişlerdir, Sakallarına kır düşmüş bir altmışlık, diğeri elli yaşında hak erenleri, halvete tasavvufun esrarına daldılar. Bu sebeple birbirlerini çılgınca sevdiler.

Konya'yı birkaç defa terk eden ve sonra tekrar dönüp gelen Şems, 1247'de ortadan kaybolur. Kimi araştırmacılara göre bir daha dönmek üzere Konya'yı terk etmiş, kimilerine göre ise, öldürülmüştür.

Şems-i Tebrizî'nin Mevlâna'ya Etkisi

Hz. Mevlâna, Şems-i Tebrizî ile karşılaşmadan önce zahiri ilimlerde zirveye ulaşmış bir âlim, bir mutasavvıf günümüz makamıyla söyleyecek olursak, bir rektör,

bir profesördü. Ne var ki, derunundaki aşk volkanı suskun duruyor, bir kıvılcım bekliyordu. Şems-i Tebrizî ile karşılaşınca ve onunla olan halveti esnasında kıvılcım açılmaya teşne gönle sıçramaya, volkan kaynamaya başladı. Halvet sürecinde, içinde bulunduğu yüksek makamdan daha yüksek bir makamın olduğunun farkına vardı. Aynı zamanda insanın akıl boyutuyla sınırlı kalamayacak kadar yüce ve muhteşem bir aşk vadisi olduğunu müşahede etti.

Şems, Mevlâna'yı bu makamlardan geçirdi. Makamlardan geçiş süreci nihaisinde aşk hâli Mevlâna'ya hâkim oldu, beşeri iradesi elden gitti. Mevlâna'ya içindeki dünyevi "ben"i bilincinden atmasını, nefsinden arınmasını, sahip olduğu dünyevi nimetlere ilgisiz kalarak, tutku üreten isteklerini yok etmesini öğretti. Mevlâna bu sabır ve öğrenim sürecinin farkındaydı. Şems'in rehberliğini tamamen benimsemişti. Geleneksel benliğinden sıyrılıp bütün varlığı kuşatan evrensel(kozmik) benliğe ulaşması gerektiğini biliyordu, ancak çelişki de yaşıyordu. Bir tarafta halkın kendisinden beklentileri, istekleri ve büyük dedelerinden bu yana süregelen geleneksel din âlimliğini devam ettirme görevi vardı, diğer taraftan açmaya teşne aşk tomurcuğu çıtlamak, sere serpe açılmak istiyordu. Ne var ki, aşk tomurcuğunun açılabilmesi için yeni değişimler gerekiyordu. Halvet ve aşk talebeliği süresince(bazı kaynaklar üç ay, bazıları kırk gün olarak naklederler) vaazı, müritlerini, medreseyi bırakarak kendisini çevresinden tamamen soyutladı, aşk tomurcuğunu çıtlamak için ilk adımlarını attı. Şems Mevlâna'ya, sürekli olarak dışlansa da, dedikodulara hedef olsa da gerçek benliğini bulması için, dışarıya karşı kör, sağır ve dilsiz olması gerektiğini telkin ediyordu.

Şems'in varlık düzeyini gören ve inanan Mevlâna'nın artık çelişkisi, çevresinden bir korkusu ve beklentisi yoktu.

Onun için rezalet, dedikodu, mücadele, uzlaşma, mevki, efendilik, kölelik... Hiçbir anlam ifade etmiyordu. Sahip olduğu her şeyi terk etmiş, toplumsal benliğini öldürmüştü. Kendi içinde ve dışında kaybolmasına, yalnız kalmasına rağmen tasavvufi kişiliği gelişme kaydetmeye hızla devam ediyordu.

Mevlâna'da büyük bir değişim yaşatan Şems-i Tebrizî, nasıl bir ilâhi cezbeye sahipti? Bunu tahayyül etmek kapasitemizi aşsa da büyüklüğünü idrak edebiliriz. Zira Şems-i Tebrizî'nin ruhu ve beden kimyası bütünsel olarak güç haline gelmiş, devamında ilâhi bütünleşme öznel olarak nesnelleşerek, varoluş düzeyine ulaşmıştı. Sahip olduğu güçten güç alarak Mevlâna'yı yaşadığı evrenin dışına çağırarak, Hakk Cemâli ile bütünleşmeye yöneltmişti. Bu birliktelik içselleşerek taşkın hale gelmiş, işlev kazanmıştı. Ancak, bu hâl, kontrol altında tutulan yavaş yavaş enjekte edilerek verilen bir taşkınlık olmuştu. Bir anda verilince öldüren ama doz doz verilince tedavi eden bir antibiyotik gibiydi. Şems'in dozaj kontrolörlüğünü Mevlâna'nın şu beyitlerinden anlamak mümkün;

- Bütün cüz'lerimi, varlığımı aşkın kapısında susmuş, sessizce duruyor gördüm. Fakat her sessizliğin, her susuşun altından gelen nice feryâdlar, nâralar duydum.
- Şems'i Tebrizî'ye, 'Bu susanlar kimlerdir?' diye sordum. Dedi ki, 'Vakti gelince sen de öğrenirsin.'

Şems'in amacı, Mevlâna'nın bütün fikir ve nazarlarını kalbinin merkezinde yoğunlaştırmak ve böylece onun hakikatine berrak bir ayna olup eşsiz kemalini, kendinden kendine müşahede ettirip farkına vardırmaktı. Halvet anlarında ikisi de ilâhi bir istiğrak içinde, rûhanî bir zevkin şarabıyla kendilerinden geçiyorlardı. İşte o zaman Şems, Mevlâna'da bütün feyzi parlaklığıyla, bütün güzelliklerinin şaşaasıyla Hz.Muhammed'i gördü. Mevlâna'da kendindeki hakikate ayna olan Şems'te kendi eşsiz güzelliğini müşahede ederek âşık oldu ve başka âlemlere geçti.

Sırların sırrı, nurların nuru olan Şems'in hediye ettiği cezbe hâlinin sarhoşluğuyla kendisini toplumdan soyutlayan Mevlâna, aşk ve tefekkürü yaşayarak varlığını zenginleştirmenin zevkine varmış, kendisini yeni arzu nesnesine adanmıştı.

Mevlâna'nın iç âleminde yaşadığı muhteşem duygulardan meydana gelen kaynamalar duyularına aksederek semâ'ı vücuda getirmeye başlamıştı. Semâ', Şems-i Tebrizî'ye hiç yabancı bir duygu değildi. Şems, daha çocuk denecek yaşlarda cezbenip semâ'ı ihdas ediyordu. "Mevlâna'nın da semâ etmesi Şems tarafından öğretildi mi, yoksa kendiliğinden Mevlâna'nın duyularına aksederek gelişen bir cezbe hali miydi?" diye düşünecek olursak, semanın Mevlâna'ya Şems-i Tebrizî tarafından hediye edilmiş ilâhi bir coşkunluk olduğu söylenebilir. Ancak, Hz.Mevlâna'nın deryası Şems ile tanışmadan önce öylesine dolmuş, öylesine dalgalanıyor, köpürüyordu ki, bir baraja benzetecek olursak; artık aşk barajı, bünyesine köpürerek akıp gelen ırmakların tazyik ve dolgunluğuyla gövdesinin üzerinden taşmak üzereydi. Her ne kadar bu deryayı zapt eden baraj, dip savaklardan su veriyorsa da yeterli olamıyor, tatminsiz ve huzursuzluk içinde taşmak için kaynıyor, barajın kapaklarını zorluyor, üst seviyedeki demir kanalları bile aşacak hale gelmiş, coşuyordu. Şems Mevlâna'nın iç dünyasında taşmak üzere coşan bu barajın savaklarının sayısını artırarak ayarlarını yaptı. Çalkalanan deryayı kontrol altına aldı. Coşkunluğun önünü, sağlam, muhkem ve muhteşem bir halde açtı. Semâ' ise, Mevlâna deryasını zapt eden barajın dip savaklarından sadece birisiydi.

Şems'le Mevlana'nın bir arada kaldıkları müddet, 1001 günlük bir çile çile devresi kadardır. Karanlıklardan gelen Şems, günün birinde birden bire karanlıklara karıştı." Sır oldu, öldü " dediler, " öldürüldü " dediler," ölüsü bir kuyuda bulundu " dediler. Bilinen bir şey varsa o da ,o kuyudan çıkarılarak gömüldüğü ileri sürülen yerin bugün Konya'da herkesin gelip dua ettiği bir ziyaret yeri olduğu...

2.1.1.6. ÖLÜMÜ

Mevlânâ Celâleddin 17 Aralık 1273 Pazar günü, güneş batarken bu âlemden göçer. Ertesi gün cenaze hazır hale getirilmiştir. I. Alâeddin'in hediye ettiği, Konya kalesi doğusunda ve şehir dışındaki bahçeye defnedilmiştir. Sadreddin Konevi bitkin düştüğü için cenaze namazını kıldıramamıştır. Bu görevi Kadı Sırâceddin yerine getirmiştir.

2.1.1.7. TÜRBESİ

Türbesi vasiyetine uygun olarak yüksek inşa edilmiştir. Yeşil kubbede denilen türbe, Sultan Veled ve Alaaddin Kayser'in gayretleri ve Selçuklu emiri Muineddin Pervâne ve eşi Gürcü Hatun'un maddi destekleri ile yapılmıştır. Türbenin mimarı Tebrizli Bedreddin'dir. 1274 yılında inşası tamamlanmıştır.

Mezarının üzerinde konacak sandukanın ön yüzüne yazılacak Arapça kitabeyi Sadreddin-i Konevi hazırlamış, yan cephe gazellerini ise Sultan Veled ve Çelebi Hüsameddin belirlemiştir.

2.1.1.8. MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİ

Yazılı kaynakların bildirdiğine göre, Mevlânâ, Mesnevi'nin ilk otuz altı dizesi dışında, kendi eliyle yazı yazmamış söylediklerini ya Hüsameddin Çelebi'ye ya oğlu Sultan Veled'e yada yakın arkadaşlarına yazdırmıştır.Eserleri, iki bölüme ayrılır.birinci bölüme şiirler, ikinci bölüme düzyazılar girer.Şiirler;Mesnevi, Divan-ı Kebir, Rübaiyat adları altında toplanmıştır.Düz yazılar ise Mektubat, Mevaiz Mecalis-i Seb'a ,Fihi Ma Fih adlarıyla bilinenlerdir.Bunlarda yazıcılara yazdırılmış ürünlerdir.

2.1.1.9.1 MESNEVİ:

Altı ciltten mürekkep olup Cenab-ı Pirin baş şaheseridir. İlim, irfan, aşk, volkanıdır.Mevlânâ'nın derinliği genişliği, ve bütün manevi varlığını bu eserde müşahede etmek mümkündür. Mesnevi İran Edebiyatına mahsus olup, oradan Türk edebiyatına da geçmiş olan bir nazım şeklinin adıdır.Her ne kadar mesnevi, edebiyatta bir nazım türünün adı ise de bugün "Mesnevi" denilince Mevlânâ'nın bu eseri akla gelmektedir.Mevlânâ'nın mesnevideki lisanı beyanı bambaşkadır.

2.1.1.9.2. DİVAN-I KEBİR:

Mevlânâ'nın coşkun bir aşk içinde yazdığı tasavvufi şiirlerini ihtiva eden 21 divanla rubailer divanından meydana gelmiş bir eserdir. Beyit adedi kırk bini aşmaktadır. Tamamı Farsça olmakla beraber, içerisinde Arapça, pek mahdut olarak Türkçe ve Rumca şiirler vardır.

2.1.1.9.3. FİHİ MA-FİH:

Mevlânâ'nın sözlerinin not edilmesinden meydana gelmiştir.Kitabın bir kaç bölümü Arapça diğerleri ise Farsça yazılıdır.

2.1.1.9.4. MECÂLİS-İ SEBA:

Mevlânâ Celeleddin'in kürsü üzerinden söylediği yedi hutbe veya vaazının not edilmesiyle oluşmuş, dini, tasavvuf manzum mensur bir eserdir.

2.1.1.9.5. MEKTUBAT :

Mevlânâ'nın Mektubat'ı devrinde çeşitli kimselere yazdığı yüz elli mektuptan oluşur. Tarihi birer vesika olarak değer taşıdığı gibi üslup ve fikirleri yönünden de ayrıca önemlidir.

Hz.Mevlânâ aynı zamanda hassas, heyecanlı ve coşkun bir şairin dört mısralık küçük, bir nazım şekli olan Rubailerin içine, hislerini, fikirlerini, sığdırmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. MEVLEVİLİK

Mevlevilik yaklaşık 700 yıl boyunca Anadolu'da Sultan saraylarından, devletin en ücra köşelerine kadar ulaşmıştır. Ciddi bir disiplin içinde verilen din-kültür-sanat eğitimiyle, bir akademi ve konservatuar niteliği taşımış, büyük edip, şair, müzisyen ve el sanatkarları yetiştirmiştir.

Bütün bunların yanı sıra zengin vakıflarla beslenen bir sultanlık haline dönüşmüş, çelebiliğin bir miras davası ve geçim işine dökülmesi sonucu birkaç defa ve bazen uzun sürelerle olmak üzere teması yasaklanmış, sonra yeniden serbest bırakılmış, siyasete karışmış, tekke içinde kanlı olaylara dahi sebep olmuş, müspet-menfi türlü maceralar yaşamış ve bunlardan hep daha zayıflayarak çıkmış, zamanla halktan uzaklaşarak saray ve münevver çevrelerinden rağbet görür olmuş ve nihayet bozula bozula mânâ ve mahiyetini kaybetmiştir.

Mevlevilik, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî tarafından kurulmamıştır. Her ne kadar, o, babası tarafından kübrevilik, Şems-i Tebriz-i vasıtasıyla Melamilik ve Kalenderilik mektebinin varisi olmuş ve bu iki mektebi Muhyiddin-i Arabî'nin Vahdet-i Vücut Sistemi'nin etkisiyle yorumlayarak kendisine mahsus, telifkçi bir tasavvuf anlayışı ortaya koymuşsa da, bu anlayışa göre düzenlenen bir mistik hayat tarzı başlangıçta teşkilatlanmış değildir. Mevlevi silsilenamesinde o bir pir sayılsa da, Mevlânâ şeyh değil, bir müderristir.

Bu tarikatı kuran oğlu Sultan Veled'dir. Mevlevilik tarikatının âdap ve erkânını, matbah ve hücrenişin olarak mevlevi dedesi olmak usullerini ve tarikat kaidelerini kurmuştur. Zamanında birçok vilayetlerde Mevlevihaneler açmıştır. Uzun yıllar Mesnevi okutup, Mevlevi tarikatına tabi olanlara anlatmıştır. Hz. Mevlânâ'nın altı mesnevisi kadar anlamlı üç cilt mesneviyi de kendi yazmıştır. Bu eser (İbdiyaname, intihaname, Rebabname) den ibarettir. Sultan Veled, bir Türk mutasavvıfı olan

babasının adına kurduğu tarikatın adını MEVLEVİLİK koymuştur. Mevlevilik tarikatı, Mevlânâ'nın yolu demektir. Bu tarikat XIII. Asırda Anadolu'da Selçuklu sultanlığı devrinde Konya şehrinde kurulmuştur.

Sultan Veled 1284'te Çelebi Hüsameddin'i kaybedince, halkın isteği doğrultusunda şeyhlik makamına geçmiştir. Kendisini tam yetişmiş görmediği için manevi şeyh olarak Şeyh Bektemürođlu Kermeddin'e bağlanır. 1292'de Şeyh Kerimeddin vefat etmiştir. Aynı tarihte Mevlevilikte maddi ve manevi hakimiyet Mevlânâ soyunda toplanmıştır.

Zamanla oluşan tarikatı yaymak için Hz. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, halifeler yetiştirip Amasya'ya, Kırşehir'e, Erzincan'a yollayıp zaviyeler kurdu. Daha sonra Mevlânâ mensuplarını bir merkeze bağlı şubeler halinde toplayıp, mevleviliği yaymaya başladı.

Mevleviliđin Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi'nin zamanlarında bir tarikat şeklinde teşkilatlandırılarak ayin ve erkanı ile kılık kıyafeti de tesbit edilmiştir. Mevlânâ zamanında ve hemen sonraki devirlerde sema için henüz bir usûl konulmamıştı.

XV. yy'a kadar geçen devir, tarikatın bütün adab ve erkanı ile kuruluş ve yayılış devresidir ve tarikat, artık hiçbir kaidesi değişmemek üzere, XV. yy'ın ilk yarısında tam şeklini almıştır.

3.1.2. TEŞKİLAT ve YÖNETİM

Çelebilik Makamı ve Merkeziyetçi Yönetim

Tarihi boyunca Mevlevi tarikatının merkezi Konya'da Türbe-i Celaliyye mahallesinde bulunan Mevlânâ Dergahı (Pir Evi), yönetimin başında da Mevlânâ soyundan gelen ve onu temsil eden "postnişin" in bulunduğu, tarihçe bölümünde açıklanmıştı. Bu zata "çelebi" adı verilirdi. Mevlevi tarikatında ilk olarak Çelebi adını taşıyan Mevlânâ'nın halefi Hüsameddin olmuştur. Sultan Veled, Ulu Arif, Abid, Emir Alim ve Adil Çelebi gibi ilk çelebiler, Mevlânâ'nın maddi-mânevi varisi olarak kutup addedilmişlerdir.

İlk zamanlarda çelebilerin hayatta iken yerlerine aileden birini halife tayin etmeleri, Mevlânâ soyuna mahsus bir makam üzerindeki muhtemel kavgaların önüne geçebilmişti. Yine önceleri çelebiler, dergahta ileri gelen ve hizmet sahibi bulunan dedeler (dergâh zabitanı) tarafından tayin edilirken, sonraları vakıf yüzünden çelebiler arasındaki çekişmeler bu geleneği bozmuş ve çelebiler padişah tarafından tayin olunmaya başlanmıştı. Meclis-i Meşayih'in kurulmasından sonra 1868 yılında çelebi tayini konusu bu meclisten Şeyhülislama, ondanda Padişah'a ulaşır, Padişah'ın iradesi çelebiye tebliğ edilirdi. Son devirlerde çelebi makamına geçecek olanlar, mütakbel padişahla daha şehzadeliği sırasında tanışıklık kurma amacıyla, Manisa

Mevlevihanesine şeyh tayin olunurlardı. 1925'ten sonra idare merkeziyle birlikte çelebilik makamının da Halep'e taşınmasına kadar, Konya merkez asitanesinin başındaki çelebiler diğer şehir ve ülkelerdeki mevlevihaneleri de yönetmişlerdir.

Asitane ve Zaviyeler

Mevlevi teşkilâtının temeli olan mevlevihaneler; asitane ve zaviye olarak ayrılırdı. 1001 günlük eğitimle çile çıkarılıp dede olunabilen mevlevihanelere "asithane", böyle bir eğitim için organize edilmemiş olanlara ise "zaviye" denmiştir.

Dereceler : Şeyh, Dede, Çilekeş, Can ve Muhip

Mevlevilikte muhiblikten geçerek ikrar verip 1001 günlük çileyi tamamlamış ve dervişlik payesine erişip tekkede kendisine bir hücre ile birlikte muhipleri eğitme görevi de verilmiş sâlik dede ünvanı ile anılırdı.

Mevlevihanelerde pir makamını işgal eden Şeyh, bir tekkenin en yüksek makamı olan "postnişinlik" görevine, genel teşkilât içinde Çelebi tarafından tayin edilmiş bir dededir.

Muhip kelimesi ise Arapça'da "Muhabbet eden, dost ve hayır isteyen" demektir. Mevlevilikte ise tarikata dahil olup, bir şeyh tarafından sikkesi tekbirlenmiş kişidir.

3.1.3. BİR EĞİTİMCİ OLARAK MEVLÂNÂ

Bildiğimiz gibi, bazı insanlar vardır, sadece zamanlarında tanınır. Bazılarının kıymeti öldükten sonra bilinir. Bazıları da vardır ki, hem zamanlarında, hem de sonraki devirlerde insanların gönüllerinde taht kurar.

İşte Mevlâna, gerek şâir, gerek mutasavvıf ve gerekse mütefekkir oluşuyla, hem kendi devrinde ve hem de sonraki devirlerde tanınan ve itibar gören ender şahsiyetlerden birisidir.

Mevlâna sadece doğuda tanınmaz. O, batıda da bir çok yönlerden ilgi uyandıran, hakkında araştırmalar yapılan bir mütefekkidir. "Mevlâna'yı kendi atmosferi ve gerçek yapısı içinde anlamamanın ve anlatmanın yolu ne olacaktır? Bize göre bu yol, şu üç temel güzergâhtan geçer:

- 1- Bütün siyasî, sosyo-ekonomik ve psikolojik cepheleriyle içinde yaşadığı sosyal çevre ve bu çevrenin değer hükümleri.
- 2- Buna bağlantılı olarak onun fikrî ve tasavvuf hayatının temelini oluşturan kültürel, mistik çevre ve akımlar,
- 3- Bu ikisinin ışığında öğretisinin ve mesajının tam bir analizi.

Bir defa şurası unutulmamalıdır ki, Mevlâna'nın gerek bir XIII. yüzyıl Anadolu insanı, gerekse bir XIII. yüzyıl mutasavvıfı ve sûfisi olarak şahsiyeti, o devirdeki sosyal çevresiyle sanıldığından çok ilişkilidir. Bu dönem Anadolu'sundaki hayatı yansıtarak temsilî bir hikâye içerisinde problemleri ve çözüm yollarını sıralar.

SONUÇ

Şems yok , Şems gitti, kaybolup gitti.Günlerini, aylarını dolduran, her günü, baş başa, birlikte geçirdiği, o heyecan seli coşkulu adam nasıl çıkageldiyse öyle gitti. Mevlana şimdi anlıyor ki, ilk gaygubetinden sonra yakarmaları, hasret şiirleri, mektuplar ve Sultan Veled'in yumuşak başlılığı, Şems'i Şam'dan alıp getirmişti, ama bu farklıydı. Bu defa Şems'in izinin tozu bile belli değildi.

Mevlana ruhunun eğitmeni, içindeki paha biçilmez cevheri kazıp çıkararak, onu sıradanlıktan kurtaran adam, Tebriz'in gururu, efendiler efendisi Şems'i kaybetmişti. İçindeki yangın, bundan böyle ona, ayrılığın en acı ve yakıcı şiirlerini söyletecekti.

Artık, kendi kendine kalmıştı.

KAYNAKÇA

ELGİN Ahmet Güner - Tebriz Güneşi Altında Mevlana Ve Şems, Kastaş Yayınevi, İstanbul- 2014

DEMİRÖRS Ankaralı Aşık Niyazi Aranılan Sevgili, Yüksel Matbaası, Ankara-1965

TÜRKAD İstanbul Yayın Kurulu, Şems, Nefes Yayınları, İstanbul-2010

www.akademik.semazen.net

